

mario-osvin pavčević

SERGEJ PROKOFJEV

– glasovirski koncerti

Od svih skladateljskih opusa XX. stoljeća namijenjenih glasoviru, čini se da se s današnje vremenske distance može potvrditi da središnje mjesto pripada opusu Sergeja Prokofjeva. Njegovih pet glasovirskih koncerata, devet glasovirskih sonata, te mnoštvo minijatura, više ili manje formalno vezanih u cikluse ("Sarkazmi", "Visions fugitives", "Etide", "Tokata"...), čine jedan sasvim izniman, raznorodan, inovativan i inventivan niz vrijednih, inspirativno teških i rado sviranih skladbi. O svom skladateljskom stilu najtočnije se izrazio sam Prokofjev istaknuvši kao najvažnije karakteristike svojih kompozicija: klasični pravac, uvođenje novih skladateljskih elemenata, tokatni motorički stil, liričnost, te grotesku. Svjestan sam da se ovaj Prokofjevljev citat redovito rabi kad se govori o njegovim skladbama, no rijetko koji umjetnik u povijesti glazbe bio je u stanju tako precizno i objektivno progovoriti o vlastitom skladateljskom djelovanju, pa uz navedene stilske i ugođajne postupke i karakteristike valja s naše strane dodatno istaći upravo objektivnost i logičnost kao temelj formalnog i racionalnog, te iskrenost i težnju za individualnošću kao ono subjektivno što zrači iz njegove glazbe.

Sve navedene odrednice njegove glazbe očituju se i skladno objedinjuju u njegovim glasovirskim koncertima, nastalim u vremenu od 1911. do 1932. godine. Vrijeme je to od njegovih studentskih dana ("Prvi glasovirski koncert" te prva verzija "Drugog") do prvih razmišljanja o povratku u ruski socrealizam; vrijeme koje je Prokofjeva obilježilo kao legalnog kozmopolita, kao svjetskog putnika, koji je za razliku od Rahmanjinova i Stravinskog posjedovao dozvolu izlaska iz Rusije te se nije morao ograđivati od svojih slavenskih korijena, svjestan da će se iz svijeta takozvane avangarde i demokracije uvijek moći vratiti u domovinu. Turneje po Francuskoj i Sjedinjenim državama omogućilo mu je prije svega izvrsno pijanističko školovanje, te je solidno zarađivao održavajući glasovirske recitale i svirajući s uglednim orkestrima. Činjenica da je bio pravi virtuoz za glasovinom u velikoj se mjeri ogleda u fakturi njegovih koncerata. Želeći biti inventivan i u interpretativnom smislu, Prokofjev je za glasovir skladao tehnički vrlo zahtjevno, podarivši glasovirskoj literaturi nova suzvučja. On glasovir tretira često kao udaraljku s rasponom od osam oktava, ostavljajući srednju najkorišteniju *lagu*, tek za lirske melodijske momente imitiranja ljudskoga glasa. Vrste udara pri izvođenju njegovih koncerata dakako nisu propisane, no gustoća fakture i poželjna prštavost i zvučnost koje se od pojedinih pasaža očekuju diktiraju izvođaču uporabu adekvatnih anatomske poluga (prst, ručni zglobovi, podlaktica) pri dodiru tipaka. Usporedba s Franzom Lisztom kao prethodnim velikim pijanistom-skladateljem koji je znalački koristio vlastitu virtuoznost i tehničku izbrušenost kao skladateljski potencijal i skladateljsku tehniku u svojim djelima za glasovir, ponajprije u koncertima, nameće se sama po sebi.

Osim "Četvrtog glasovirskog koncerta u B-duru" za lijevu ruku koji je nastao kao narudžba austrijskog pijanista Paula Wittgensteina (čuvenog i po narudžbi popularnijeg Ravelovog "Koncerta za lijevu ruku") i koji je praizveden tek tri godine nakon Prokofjevljeve smrti, sve svoje ostale glasovirske koncerte Prokofjev je praizveo sam, preuzimajući i skladateljsku i izvodilačku odgovornost - kao da ih ni sam nije bio spreman dijeliti. "Prvi glasovirski koncert u Des-duru", praizveden u Moskvi 1912. godine, već dokazuje superiornost studenta Prokofjeva u odnosu na svoje (slavne) učitelje kompozicije, Ljadova i Rimski-Korsakova. Prstna akrobatika u pasažama pomaknutim iz sredine klavijature, prazne oktave na mjestima gdje se očekuju akordi pune harmonije daju klaviru željeznu boju i čvrstoću, nasuprot prevladavajućem toplog zvuka orkestra. Značajno radikalniji pristup atonalnosti i ekstremniji glazbeni jezik doveli su u "Drugom glasovirskom koncertu u g-molu" do mjestimice barbarske obojenosti zvuka, posebice u "Trećem stavku". Praizvedba u Pavlovsku 1913. godine proizvela je skandalozne odjeke, te je Prokofjev odlučio koncert preraditi. Nova verzija prvi je put izvedena u Parizu 1923. godine, ravnao je Serge Koussevitzky, a klavirsku dionicu opet svirao sam skladatelj. Danas najpopularniji, "Treći glasovirski koncert u C-duru" praizveden je u Chicagu 1921. godine. Svoju popularnost vjerojatno može zahvaliti klasičnoj trostavnoj formi, koketiranju s ruskim folklorom, umjerenom i dobro izbalansiranom spoju tradicionalnog i modernog, te iz njega zračućem, gotovo euforičnom optimizmu. U peterostavčnom "Petom glasovirskom koncertu u G-duru" izmjenjuju se tri brza tokatno pisana stavka s dva lirska. Riječ je možda najuzbudljivijem koncertu, pri čemu su

tehnički zahtjevi i za današnja poimanja dovedena do samog ruba izvodilačkih mogućnosti. Hrabro ga je kao solist 1932. godine praizveo sam skladatelj, u vrlo uglednom društvu Berlinskih filharmoničara pod ravnanjem Wilhelma Furtwänglera.

Situacija s diskografskim izdanjima Prokofjevjevih glasovirskih koncerata ni danas nije obilata kao za neka druge opuse vrhunske pijanističke literature. Možda razloge treba tražiti u njihovoj nepotvrđenoj atraktivnosti od strane šire glazbene publike, koja je razumljiva s obzirom da njihov kompliciran slog, slobodne disonance i potpunu lišenost romantičarske sladunjavosti. Možda razlozi, sasvim objektivno, leže i u iznimnim tehničkim poteškoćama koje solist mora savladati, a da pritom nije adekvatno emotivno nagrađen. Ipak, oni najbolji rado se dokazuju s Prokofjevom. Pogledamo li pregled integralnih snimaka svih pet glasovirskih koncerata, vidimo da se svaka važnija diskografska kuća želi i može podičiti svojim pijanističkim virtuozom. No navedimo tri meni najdraže:

A. Toradze, Marijinski SO, V. Gergijev	Philips 462048
V. Krajnjev, RSO Frankfurt, D. Kitaenko	Teldec 21038
V. Ashkenazy, LSO A. Previn	Philips 452588

Za prvi se izbor teško odlučiti, a kako već nekoliko godina svoje audio-iskustvo s glasovirskim koncertima Sergeja Prokofjeva njegovim posredstvom izvedbe Vladimira Krajnjeva i Radijskog simfonijskog orkestra iz Frankfurta iz vremena kad mu je šef-dirigent bio Dmitrij Kitaenko ona pomalo preteže u mom izboru.

Evo i zašto. Krajnjev je pijanist vrhunske tehnike velike različitosti i inteligentnog pristupa tehničkim problemima. On o svakom tehnički teškom mjestu promisli i muzički "opravda" te s prividnom lakoćom savladava napisanu prstolomiju. A tehnički savladati i glazbeno uklopiti i opravdati tehnička rješenja za Prokofjevljeve koncerte znači odraditi veliki dio posla. Ako ih pijanist svlada s lakoćom, ostaje mu sasvim sigurno dovoljno volje, umjetničkog poriva i senzibiliteta izmuzicirati one lirske segmente na sebi drag i privlačan način.

Najuspjelijom interpretacijom Krajnjeva i Kitaenka čini mi se ona "Drugog klavirskog koncerta u g-molu", op. 16. Pjevnu prvu temu "Prvoga stavka" (*Andantino - Allegretto*) Krajnjev razvija postupno, zvučno, začuđujuće ugodnim tonom bez imalo lupanja. Sitne međupasažice chopinovskog karaktera svira perlato s površine tipaka, dok one pasaže koje tvore bitan tematski materijal izvodi *non-legato*, čvrstim prstima iz zraka. Zvuk glasovira je mekan, ugodan i raskošan, a tek u vrlo dugačkoj napornoj kadenci povremeno ubacuje opore akcente.

U "Trećem glasovirskom koncertu u C-duru", op. 26, do još većeg izražaja dolazi želja interpreta da ne sviraju energično, da ne forsiraju glazbeni protok, nego da prenose samu glazbu, a ne i njenu energiju. Orkestar plijeni pažnju u uvodnom stavku *Andante - Allegro* homogenim tonskim bojama, paleta je čista, bez ikakvih nedefiniranosti. Prijelazi na druga tempa majstorski su neprimjetni. Krajnjev je posebno dojmljiv u "Trećem stavku" *Allegro, ma non troppo* u kojem opet oslobađa glazbu napetosti gdje god može, stavljajući rapsodični karakter ovog koncerta u prvi plan. Nevjerojatno duhovito i muzikalno Krajnjev na glasoviru imitira

staccato teme koje donose pojedini puhački instrumenti, pazeći da glasovirski *staccato* bude jednakog karaktera i trajanja.

U "Četvrtom koncertu u B-duru", op. 53, za lijevu ruku, kad je to objektivno najteže, Krajnjev popušta pred izazovom "moćno parirati orkestru". Stoga mu pasaže i nisu sasvim izjednačene, disonance oporošću bivaju dodatno istaknute, basovi su glomazni, svirka napregnuta. Pohvalno lijepo zvuči dobivena polifonija u samom glasoviru (naravno, samo u njegovoj lijevoj ruci!) u "Trećem stavku" *Moderato*.

U "Petom koncertu u G-duru", op. 55, vjerojatno tehnički najzahtjevnijem od svih pet koncerata, Krajnjev je opet na visini zadatka. Svira razigrano, tehnički besprijekorno (izvrsno zvuče skokovi u akordima u prvom stavku *Allegro con brio*), i glasovir ima nešto superiorniju ulogu u odnosu na orkestar nego u interpretacijama preostalih koncerata. Istaknimo da o uspješnosti ove nesamodopadne i objektivističke interpretacije Vladimira Krajnjeva i Dmitrija Kitaenka svih pet glasovirskih koncerata govori činjenica da je diskografska kuća Teldec višekratno izdavala ove snimke, te da se danas na tržištu mogu naći i odvojeni diskovi, kao i dvostruki disk.

Da bi priča o glasovirskim koncertima Sergeja Prokofjeva bila potpuna, nužno je spomenuti njihovu različitu popularnost. "Prvi koncert" zabilježen je na 31 albumu, "Drugi" na njih 21, "Treći" čak na 62, "Četvrti" na samo 14, a "Peti" na 20. Ta izvodilačka praksa nalaže nam veću pažnju usredotočiti na izvedbe "Trećeg glasovirskog koncerta". Od pojedinačnih izvedaba tog koncerta, dakle onih koji nisu dio gore spomenutih integralnih izvođenja, kvalitetom se izdvajaju:

M. Argerich, BPO, C. Abbado	DG 47438
M. Argerich, Montreal SO, C. Dutoit	EMI Classics 56654
E. Kissin, BPO, C. Abbado	DG 39898
W. Kapell, Dallas SO, A. Dorati,	Philips 456853
B. Janis, Moskovska FO, K. Kondrašin	Philips 434 333

Marta Argerich snimila je "Treći glasovirski koncert" dvaput, kasnih 1960-ih s Abbandom i kasnih 1990-ih s Dutoitom. Prvu njenu snimku, višestruko nagrađivanu, još i danas mnogi smatraju referentnom interpretacijom ovoga koncerta, koja je umnogome pridonijela njegovoj zasluženoj popularnosti koju i danas uživa. Maestro Abbado uvodi nas orkestralnim uvodom u koncert u njegovoj impresionističkoj paleti zamagljenih boja, tmurnijih od onih koje se mogu čuti u nekim drugim interpretacijama - disonantni gudači nešto su istaknutiji nego inače. Mlada gospođa Argerich ulijeće naglavce, u ludo brzom tempu, pasažama koje su dinamički izrađene i tako još više oživljene, tonski vrlo rafinirano, bez imalo grubosti i trošenja snage. Na akorde nimalo ne čeka, podižući tako tempo, napetost, energiju koja iz glazbe izvire postupnim rastom zvučne mase. Ali tako je i Prokofjev napisao - ekstatično smirenje donosi opet orkestar, prepuštajući glasoviru nezadrživu furioznost i samo jedan smjer - crescendo, naprijed, bez uzmaka. U izrađenoj gradaciji, koju joj omogućuje izvrsna tehnika i očito nevjerojatno spretni ali i snažni prsti pijanistica, stavak završava u iznimno brzom tempu bez daha.

"Drugi stavak", "Tema s varijacijama", najzornije dočarava ideju polarizirane interpretacije Argericheve. Dok brze varijacije svira maksimalno temperamentno, gotovo vatreno, izrađujući pasaže za koje bi

drugi bili sretni da ih uopće mogu u tim tempima odsvirati, četvrta, polagana varijacija (*Andantino meditativo*) donosi nam pod njenim prstima jedan sasvim drugačiji zvuk glasovira - gotovo izvanzemaljski dojam, nestvaran, bez uljepšavanja, ravan - prazvuk koji se razliježe neoplemenjen sviračkom intervencijom, kao antiinterpretacija - gotovo da je suvišno napisati kako tim namjernim robotiziranjem pijanistica potiče slušatelja na razmišljanja sukladna oznaci tempa. Te ideje nastavljaju se u blažoj formi u trodijelnom trećem stavku. Početak mu je pisan tradicionalno pijanistički, te Argericheva svira umilno, jednostavno, fino, zapravo vrlo brzo, ali jasnoća svih nota (čak i pod pedalom) svjedoči o rasnome pijanizmu na djelu. U mirnome srednjem dijelu ne uljepšava melodijsku liniju, njena interpretacija počiva na obogaćivanju onih planova skladbe koji bi bez intervencije ostali prikriveni - tako bogata i raznovrsna slojevitost ovog koncerta u potpunosti dolazi do izražaja. Sva nagomilana energija vodi do furioznog završetka cijelog ansambla.

Iako se ova interpretacija Marthe Argerich čini savršenom u spoju rasne pijanističke tehnike, osebnog temperamenta i sposobnosti predavanja ogromne životne energije slušatelju jezikom glazbe, Prokofjevljevo skladateljsko majstorstvo ostavlja još podosta prostora za nove pristupe i drugačija iščitavanja ovoga izuzetnog koncerta.

Na kraju spomenimo za naše diskofile još i sjajnu izvedbu "Drugog glasovirskog koncerta" u interpretaciji Horacia Gutierrezza s Royal Concertgebow Orchestra pod vodstvom Neeme Jarvija, te legendarnu izvedbu Sviatoslava Richtera s Varšavskom filharmonijom i Witoldom Rowickim u skladateljevom "Petom koncertu".